

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1281673

Cilt: 6 Sayı: 2 Haziran 2023

ss. 482-497

Makalenin Geliş

Tarihi

12/04/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

21/06/2023

Yayın Tarihi

30/06/2023

HALK TAKVİMİNİ ŞİİRLE ANLATMAK:

SÂL-I GURRE-NÂME

Fırat SEVİNÇ*

ÖZET

İnsanlar tarih boyunca zamanı ölçerek planlı bir şekilde ihtiyaçlarını giderme çabası içerisinde olmuşlardır. Bu amaçla gök cisimlerinin hareketlerine bakarak gün, ay ve yılları gösteren takvimleri oluşturmuşlardır. Bir yandan da hava olaylarına ve bir yıl içinde rutin olarak uyguladıkları faaliyetlere göre halk takvimlerini meydana getirmişlerdir. Osmanlı devleti döneminde takvim konusunu ele alan ve gurre-nâme olarak isimlendirilen bazı eserler yazılmıştır. Gurre-nâmelerin büyük bir kısmı kameri ayların ilk günlerinin haftanın hangi gününe denk geldiğini hesaplamak için oluşturulan şekilli veya tablolu takvimler biçimindedir. Bir kısmı da halk takvimine dair bilgileri içerecek şekilde düzenlenmiştir. Halk takvimi şeklinde hazırlanan gurre-nâmelerden biri de 18. yüzyılda yaşamış olan Ali Efendi'nin *Sâl-ı Gurre-nâme*'sidir. Eserin başında ebced tertibiyle yazılan iki beyit ve beyitlerin altında iki haftalık zaman dilimini gösteren bir tablo mevcuttur. Tablodan sonra mesnevi nazım şekliyle yazılmış 24 beyitlik halk takvimi konulu şiirde hicri 1171 (M. 1757/58) yılının hava olayları anlatılmıştır. Manzumede kafiyeler müreddef ve mücerred şeklindedir. Mısraların

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ABD., fratsevinc13@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3618-5169.

aruzla olan uyumu başarılıdır. Şiirde başvurulan aruz tasarrufları imâle-i maksûre, imâle-i memdûde ve vasıldır. Alî Efendi manzumeye “hamsin” olarak adlandırılan hava olayıyla başlamış, manzumeyi yine “hamsin”le sona erdirmiştir. Bu çalışmada gurre-nâme ve halk takviminin genel özellikleri hakkında bilgiler verilmiş, Alî Efendi’nin *Sâl-ı Gurre-nâme*’si şekil ve muhteva özellikleri bakımından incelenmiştir. *Sâl-ı Gurre-nâme* divan şiirinin hayatın her alanıyla ilgili olduğuna ve bilimsel konuların edebî tarzda anlatılmasına dair bir örnektir.

Anahtar Kelimeler: Gurre-nâme, Halk takvimi, Alî Efendi, Zaman, Hava.

EXPLAINING THE FOLK'S CALENDAR WITH POETRY: SÂL-I GURRE-NÂME

ABSTRACT

Throughout history, people have tried to meet their needs in a planned way by measuring time. They created calendars showing the days, months and years by looking at the movements of celestial bodies. They created folk calendars according to the weather events and the activities they routinely performed in a year. During the Ottoman period, some works that deal with the calendar issue and are called gurre-nâme were written. Most of the gurre-nâmes are in the form of shaped or tabular calendars created to calculate which day of the week the first days of the lunar months coincide with. Some of them are arranged to include information about the folk calendar. One of the gurre-nâmes prepared in the form of a folk calendar is the *Sâl-ı Gurre-nâme* of Alî Efendi, who lived in the 18th century. There are two couplets written in abjad order, and a table showing the two-week time period under the couplets. After the table, the weather events of the year 1171 (M. 1757/58) of the year are explained in the poem on the folk calendar of 24 couplets written in masnavi verse. The rhymes in the poem are in the form of müreddef and mücerred. The harmony of the verses with the prosody is successful. The aruz dispositions referenced in the poem are imâle-i maksûre, imâle-i memdûde and vasl. Alî Efendi started the poem with the weather phenomenon called “hamsin” and ended the poem with “hamsin” again. In this study, information about the general features of the gurre-nâme and the folk calendar was given, and Alî Efendi's *Sâl-ı Gurre-nâme* was examined in terms of its form and content. *Sâl-ı Gurre-nâme* is an example that divan poetry is related to every aspect of life and that scientific subjects are explained in a literary style.

Keywords: Gurre-nâme, Folk calendar, Alî Efendi, Time, Weather.

GİRİŞ

İnsanoğlu asırlar boyunca zamanı farklı şekillerde algılamıştır. Zaman dinî, ilmî, felsefî ve edebî kitapların tümünde kendine yer bulmuş, bu kitaplarda farklı şekillerde ele alınmıştır. Bazen ölçülebilen bir süreklilik, bazen insanın bakış açısıyla anlam kazanan bir kavram, bazen de ruhsal boyutta zamansızlık anlamında tek bir an olarak düşünölmüştür.

Zaman tarımsal, hayvansal, dinî, askerî, ekonomik faaliyetlerin, devlet işlerinin ve yaşam tarzının düzenli bir şekilde yürütölebilmesi için ay ve güneşin hareketlerine göre ölçölmüş ve takvimler oluşturulmuştur. “Sözlükte doğrultmak, düzeltmek, değerini belirlemek anlamlarına gelen takvîm kelimesi terim olarak bir olayın belli bir başlangıca göre akıp giden zaman içerisindeki yerini, boyutlarını verme ve bunu veren belge” (Akgür, 2010: 487) ya da “zamanı gün, hafta, ay, yıl gibi dilimlere ayıran ve bu zaman dilimlerini bir düzen içinde sıralayan sistem” (Giannopoulos, 2023: 146) anlamlarında kullanılmıştır.

Türkler tarih boyunca sırasıyla on iki hayvanlı, hicri, Celâli, İlhanlı, Rumi, Garbi ve miladi takvimleri kullanmıştır. Bunun yanında hem yaşadıkları yerlerde kültürel miras yoluyla doğal bir şekilde edindikleri hem de toplumsal kuram ve olgular arasındaki uzun süreli deneyimlere dayalı ilişkinin kurulduğu dinsel, tarihsel, töresel, eğitsel, inançsal, hukuksal, tarımsal, siyasal ve ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi (Erginer, 1984: 22) olarak ortaya çıkan halk takvimini uygulamışlardır. Pratik, gözlem ve deney unsurlarının iklim, hava ve zaman koşulları gözetilerek uygulanması sonucunda geliştirilen halk takvimi (Çağatay, 1978: 137) yöreden yöreye değişmektedir. Sıcaklık farkları, hasat zamanı, tabiat olayları, salgınlar, gök cisimlerinin konumu ve bazı dinî törenler gibi durumlar bu değişikliğin nedenleridir.

Takvim daha çok coğrafya bilimiyle ilgilidir. Ancak edebiyata yansımaları da mevcuttur. Osmanlı döneminde sal-nâme, rûz-nâme ve gurre-nâme başlıklarıyla kaleme alınan eserler takvimle ilişkilidir. Sâl-nâme “Osmanlı Devleti’nde merkezî yönetimin, nezâretlerin, askerî kurumların, vilâyetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı neşriyat”lardır (Aydın, 2009: 51). Rûz-nâme ise “genel olarak günlük tarzında yazılmış, özel olarak padişahların günlük faaliyetlerinin kaydedildiği tarihî eserler” (Sarıcaoğlu, 2008: 278) anlamındadır. Sâl-nâme ve rûz-nâmeler kısmen takvim özelliğini gösteren eserlerdir. Gurre-nâmeler ise hicri ayların

birinci günlerinin haftanın hangi gününe denk geldiğini hesaplamak için kullanılan takvimlerdir.

Bu çalışmada Alî Efendi'nin bir halk takvimi niteliğinde olan *Sâl-ı Gurre-nâme* isimli manzumesi ele alınmıştır. Hicri 1171 (1757/58) yılına ait olan bu gurre-nâme konu bakımından hicri ayların birinci günlerini tespit eden diğer gurre-nâmelerden ayrılır. Ayrıca şekil bakımından manzum olarak kaleme alınması ve edebî bir değere sahip olması *Sâl-ı Gurre-nâme*'yi diğer gurre-nâmelerden ayıran başka bir özelliktir. Çalışmada gurre-nâme türü ve halk takvimine dair genel bilgiler verilmiş, *Sâl-ı Gurre-nâme*'nin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuştur.

1. Gurre-nâme Nedir?

“Gurre” kelimesi sözlüklerde “atın alınındaki beyazlık, akıtma; bir şeyin başlangıcı ve göze ilk çarpan kısmı; bir şeyin en iyisi, en değerlisi; yüzdeki güzellik, parlaklık, aklık, nurânîlik; beyaz köle ve câriye; Arabî ayın birinci gecesi ve günü; iptida görünen ay parçası” (Koçak, 1996: 211; Devellioğlu, 1995: 295; Nazîmâ ve Reşad, 2009: 110; Serinsu, 2009: 107; Ekinci, 2018: 179) anlamlarına gelmektedir. Ayrıca İslam hukukunda (fıkıh) “abdest sırasında yüzde yıkanması vâcip olan yerlerin dışında kalan yerleri yıkamak ile anne karnındaki çocuğun dışarıdan bir müdahale ile düşmesine neden olan kişinin ödemek zorunda olduğu para, mal, tazminat” (Koçak, 1996: 211; Serinsu, 2009: 107; Ekinci, 2018: 179) anlamlarında kullanılmaktadır.

Gurre-nâme ifadesi “gurre” kelimesinin “Arabî ayın birinci gecesi ve günü” anlamıyla ilgilidir. Gurre-nâmeler takvim çevirme kılavuzu niteliğinde olan ve hicri ayların ilk gününün bulunması için çeşitli yöntemlerle hazırlanmış eserler ya da gün ve ayların hesabını yapan ve kâinatın işleyişi hakkında tasvirler içeren astronomi kitapları (Kut, 1998: 133; Kılıç, 2017: 209-215; Yılmaz, 2013a: 575) olarak tanımlanmaktadır. Yıldızların hareketine bakılarak sonuçlar çıkarılmasından dolayı bazı gurre-nâmelerin astroloji kitabı şeklinde olduğu görülmektedir. Gurre-nâmeler farklı teknikler kullanılarak hazırlanabilen eserlerdir. Bazı gurre-nâmeler çeşitli resim, şekil, cetvel ve tablolar kullanılarak hazırlanmışken bazıları da hareketli kitaplar şeklindedir.¹ Örneğin Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Bilim Tarihi Koleksiyonu'nda bulunan *Gurre-nâmeler Mecmûa'sı* adlı eserde yer alan bir gurre-nâme biri sabit, diğeri hareketli olan iki

¹ “Hareketli kitaplar, okuyucu tarafından elle hareket ettirilen ya da sayfalar açıldığında kendiliğinden otomatik hareket edebilen sayfalardan bağımsız parçalara sahip kitaplardır.” (Keş ve Sarica, 2014: 268).

katmandan meydana gelmekte olup (Danışan, 2022: 456) 17. yüzyılın ikinci yarısına ait bazı yılların gün ve aylarına dair bilgiler vermektedir. Resimli bir gurre-nâmede ise Merih gezegeninin kişilik özelliklerini yansıtmak üzere Merih, 4 kollu ve 2 bacaklı, iki elinde kadın ve erkeğe ait birer kesik baş bulunan ve bir elinde de kılıç olan bir figür olarak gösterilmektedir (Erdoğan vd. 2022: 159). Bunun yanında manzum olarak kaleme alınmış, edebî değeri olan gurre-nâmeler de mevcuttur:

Düşenbe ile şenbe gitme şarka
Ne yekşenbe ne cum'a günü garba

Seşenbihle çehârşenbihde zinhâr
Şimâle gitme gel ey yâr-ı gam-vâr

Cenûba kılma pencşenbihde niyyet
Kılıpdır çün Alî böyle vasiyyet (Yılmaz, 2013b: 862)

Gurre-nâmeler anlaşılması zor belgeler olduğundan dolayı birçoğunda müellif tarafından nasıl kullanılacağına dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca gurre-nâmelerde kebise günleri, oruç, hac, dinî özel günler, tarihî olaylar ve önemli şahsiyetlerin vefat tarihlerine dair bilgiler mevcuttur (Tuzlu, 2021: 53-54). Geçmişte hicri ayların belirlenmesi, hilalin görünüp görünmemesine bağlı olduğundan ayların başlangıcının tespitinde gün kayıpları oluşmuş bu da zaman tespitine yönelik problemler oluşturmuştur. Gurre-nâmeler hem kendi zamanlarındaki tarih karışıklığını ortadan kaldırmış hem de günümüzde hicri tarihlerin miladi karşılıklarının tespitinde oluşabilecek hataların önüne geçmiştir (Akyıldız, 2021: 50-55, akt. Tuzlu, 2021: 52).

2. Halk Takviminin Özellikleri

Türkler İslamiyet'ten önce günlük işlerini ayarlarken ay, güneş ve yıldızların durumunu yorumlayarak hareket etmişlerdir. Yerleşik hayata geçildikten sonra tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte zamanı ölçebilme isteği ve tereddütlerin ortadan kaldırılması ihtiyacı hasıl olmuştur. Ekme ve hasat etme işlemlerinin ne zaman yapılması gerektiği, bakılabilen hayvanların üreme dönemlerinin bilinmesi zorunluluğu ve hangi hayvanın ne zaman avlanabileceği gibi durumlar bu ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Halk arasında ana-baba hesabı, kocakarı takvimi, eski hesap, yerel ya da mahalli takvim (Ükten, 2022: 223) olarak da bilinen halk takvimlerinin oluşmasını sağlayan en önemli etken coğrafi değişimlerdir. Halkın coğrafi değişimlere bağlı olarak oluşturmuş olduğu birikim ve uzun süreli deneyimler (Deniz vd. 2017: 209) halk takviminin oluşmasını sağlamıştır. Her yörede sıcaklığın aynı

olmayışı, güneşe karşı olan konum, maruz kalınan yağışlar ve yağışların miktarı halk takviminin yöreden yöreye değişmesine neden olmuştur. Halk takvimine göre 21 Mart-21 Haziran arası bahar; 21 Haziran-21 Eylül arası yaz; 21 Eylül-21 Aralık arası güz; 21 Aralık-21 Mart arası kış mevsimidir. Bu tarihler aynı zamanda gece ve gündüzlerin uzama-kısalma tarihleridir.

Türklerde halk takvimine göre 1 yıl, kasım günleri ve Hızır günleri şeklinde ikiye ayrılmıştır. Kasım günleri 8 Kasım ile 5 Mayıs arasını kapsayan 179 günlük bir zaman dilimidir. Halk takvimine göre bu zaman diliminde meydana gelen önemli hava olayları şunlardır:

Zemheri: 21 Aralık ile 31 Ocak arasını kapsayan ve şiddetli soğukların yaşandığı bir dönemdir. 40 gün sürdüğünden dolayı halk arasında “erbain” olarak da bilinmektedir.

Hamsin: 1 Şubat ile 21 Mart arasındaki 50 günlük bu dönem kış mevsiminin ikinci evresidir. Bu evrede sıcaklıkların yavaş yavaş yükseldiği ve şubat ayı içerisinde sırasıyla havaya (20 Şubat), suya (27 Şubat) ve toprağa (5-6 Mart) cemrelerin düştüğü görülmektedir.

Leyleklerin Gelişi (Ameden-i Laklak): Eski müneccimlerin leyleklerin geldiği günü belirtmek üzere takvimlerde gösterdikleri zamandır (Pakalın, 1983: 55). Ameden-i laklak 28 Şubat’a denk gelmektedir.

Kocakarı Soğukları (Berdü’l-acûz): 11-17 Mart arasındaki bu zamanda kışın son soğukları yaşanmaktadır.

Nevruz: 21 Mart tarihine denk gelmektedir. Baharın başlangıcı sayılan nevruzla birlikte yağmurlar yağmakta ve baharın gelişi kutlanmaktadır.

Halk takviminde yılın ikinci dönemi Hızır günleridir. Hızır günleri 6 Mayıs ile 7 Kasım arasını kapsayan 186 günlük bir dönemdir. Hızır’la İlyas peygamberin bulunduğu inanan 6 Mayıs’a Hidrellez denilir. Hidrellez’le birlikte soğukun etkisi biter, sıcaklık artmaya başlar ve tabiat yeşillenir. Eyyâm-ı bahûr (ağustos sıcağı), ülker fırtınası, filizkırın fırtınası ve gün doğumu fırtınası halk takvimine göre bu dönemde görülen önemli hava olaylarındandır.

3. Sâl-ı Gurre-nâme

Sâl-ı Gurre-nâme, Diyanet İşleri Başkanlığının yazma eserler kütüphanesinde 006631 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan *Mecmûa-i Eş’âr* isimli eserin içinde yer almaktadır. 220x150 mm ebatındaki mecmuanın 120b-121a numaralı sayfalarında kırmızı cetveli açık kahverengi kâğıda siyah mürekkeple yazılı olan *Gurre-nâme*’de serlevha mevcut değildir. 120b sayfasının üst tarafında

“sâhib-i *Mecmûa* Alî Efendi-1171” yazısı, onun altında basit kubbeli kırmızı cetvel içine alınmış *Sâl-ı Gurre-nâme* başlığı, başlığın altında da kırmızı cetveli kutucuklardan oluşan bir tablo vardır. Tablo şu şekildedir:

زبونه ۷	جوري ۳	هي مدد ۵	ايديسر ۱			
دونه ۴	ويركسي ۶	بو فلك ۲	دنيذر ۴			
ج امان ۱	جا ويرمز ۶	ر هيچ ۵	را جوريله ۳	ص بلبلر ۲	م زار ايدر ۷	
ز جهان ۳	زا ايچمكه ۱	ل زهري ۷	ن هر زمان ۵	ش دهرك ۴	ب باغ ۲	
شنبه ۷	جمعه ۶	بنجشنبه ۵	جهارشنبه ۴	سه شنبه ۳	دوشنبه ۲	يکشنبه ۱
شنبه ۱۴	جمعه ۱۳	بنجشنبه ۱۲	جهارشنبه ۱۱	سه شنبه ۱۰	دوشنبه ۹	يکشنبه ۸

Tabloda ilk iki satırda bulunan kelimeler ebced tertibi gözetilerek tayin edilmiştir. Kelimelerin ilk harfleri ebced tertibine göre çeşitli sayı değerlerine sahiptir. Ebced tertibinde ilk 10 harf ve bu harflerin sayısal değerleri elif (ا): 1, be (ب): 2, cim (ج): 3, dal (د): 4, he (ه): 5, vav (و): 6, ze (ز): 7, ha (ح): 8, tı (ط): 9, ye (ی): 10 şeklindedir. İlk iki satırdaki kelimeler birleştirildiğinde mefâ'ilün / mefâ'ilün / feülün kalıbıyla yazılmış şu beyit ortaya çıkmaktadır:

İdiser hey meded cevri zebûne
Denîdür bu felek virgisi dûne

Tablodaki 3. ve 4. satırlarda 6'şar kelime olup toplamda 12 kelime bulunmaktadır. Bu satırlardaki her kelimenin ilk harfi ebced tertibine göre belirlenmiştir. Ayrıca her kelime sırasıyla bir hicri aya işaret etmektedir. Tabloda muharrem, safer, rebiülahir, cemaziyelahir, şaban ve zilhicce ayları bu ayların ilk harfleriyle; rebiülevvel, cemaziyevvel ve zilkade ayları bu ayların ilk harfleri ve elif harfleriyle; receb, ramazan ve şevval ayları ise bu ayların son harfleri kullanılarak belirtilmiştir. Ortaya çıkan beyit hicri 1169-76 (M. 1755/56-1762/63) yıllarında oluşturulmuş gurre-nâmelerde sıkça görülen (Yılmaz, 2013b: 862) ve fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla yazılan bir beyittir:

Zâr ider bülbülleri cevriye hiç virmez emân
Bâg-ı dehrin her zamân zehrini içmekde cihân

Tablonun son iki satırında pazar gününden başlayarak haftanın yedi gününe yer verilmiştir. Bu taksimatta iki haftalık bir süre gözetilmiş 1'den 14'e kadar bir numaralandırma yapılmıştır. Hicri 1171 yılına ait bu gurre-nâmedeki tabloda ebced harfleriyle bu harflerin sayısal karşılıklarının ilişkilendirilmesi hariç başka bir ilişki tespit edilmemiştir.

Şekil Özellikleri:

Alî Efendi *Sâl-ı Gurre-nâme* başlıklı manzumesini aruzun remel bahrinin fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla yazmıştır. 24 beyitlik manzumede mesnevi nazım şekli kullanılmıştır. Manzumede müreddef kafiye (beyân/ بیان - ayân/ عيان, duhûl/ دخول - melûl/ ملول) ile mücerred kafiye (güni/ كوني - öni/ اوني, söz/ سوز - berdü'l-acûz/ بردالعجز) mevcuttur. Alî Efendi mısraları aruza uydurmada başarılıdır. *Gurre-nâme*'de sadece imâle-i maksûre (ideyim/1, geçse/12, yine/24), imâle-i memdüde (Hızr/8, nâm-dâr/24) ve vaslla (Andan otuz/11, Güzün ellisi/14) ilgili aruz tasarruflarına başvurulmuştur. “Evvel-i bahâr/2, hamsîn/3, yaz/3, mart/4, nev-rûz/5, nîsân/6, nîsân-ı pâk/7, Hızr İlyas günü/8, rûz-ı Hızr/9, agustos/12, güz/14, rûz-ı kâsım/14, kış/15, kâsım/16, zemherî/16, şitâ/17, cemre/20, cemre-i sâlis/22, ameden laklak/23, berdü'l-acûz/23 ve bahâr/24” kelime ile terkipleri halk takvimine dair söz varlığıdır. “Hisse almak/15, tedarik kılmak/15, gözünü açmak/15 ve cemre düşmek/20” manzumede kullanılan deyimlerdir.

Muhteva Özellikleri:

Şair birinci beyitte “dinle” ve “ideyim ... beyân” ifadelerini kullanarak halk takvimi konusunda bilgi sahibi olduğunu belirtir. Kasım günleri içerisinde bir zaman dilimi olan hamsinden (1 Şubat-21 Mart) önce baharın işaretleri vardır ve yeryüzü gece-gündüz bir imar faaliyeti içerisinde. Şaire göre hamsinin gelmesi yaz mevsiminin hâkimiyetinin başlaması anlamındadır. “Geçse hamsinden eger kırk gün tamâm” diyerek 10 Mart'ı (miladi) işaret eden şair halk takvimine göre martın bu tarihten sonra başlayacağını ifade eder.

5. beyitte 10 Mart'ı müteakiben 11 ya da 12 gün geçtikten sonra nevruga ulaşıldığı dile getirilir. Nevruz, Nef'î'nin (ö. 1635) “Erişdi bahâr oldu yine hem-dem-i nev-rûz / Şâd itse n'ola dilleri câm-ı Cem-i nev-rûz” (Akkuş, 2018: 256) beytinde de belirttiği gibi baharın başlangıcıdır. Nevruz aynı zamanda nisanın başlamasına ve nisan ayında yağın bereketli yağmurlara işaret eder. Nisan yağmurlarının halk arasında bereketli oluşuyla ilgili birçok inanış mevcuttur.

Nisan yağmurunun aç karınla şifa niyetine içildiği; bu yağmurlarla ıslanmanın sağlık ve uğur getireceği ve boy abdesti alan kızların kısmetinin açılacağı; nisandaki ilk yağmur suyunu içenin başının ağrımayacağı; nisan yağmurunun sekerattaki insanlara içirildiği ve ölülerin kefenine sürüldüğü; hayvanların bu yağmurlarda gezdirildiği; ilk yağın yağmurla yoğurt çalındığı ve yıkanıldığında saçların gürleştigi (Tan, 1982) gibi inanışlar bunlardan bazılarıdır. Şair, sadef denilen deniz hayvanının, yuttuğu nisan yağmurunu zamanı geldiğinde bir inci olarak dışarı attığını belirtir.

8. beyitte halk takvimine göre nisan ayından 22 gün geçmesinden sonra 6 Mayıs'ta Hızır günleri başlar. 6 Mayıs Hıdrellez günüdür. Şair, "Hızır günlerinde gül bahçesi güler, bülbüller inler" derken hem baharın gelişini hem de âşık-sevgili ilişkisini dile getirir. Hızır günlerinin başladığı 6 Mayıs'ı ortalama 27 gün geçtikten sonra yaz gün dönümü kendini göstermeye başlar. 21 Haziran'da yaz gün dönümünün meydana gelmesiyle kuzey yarımkürede en uzun gün yaşanır ve gündüzler kısaltmaya, geceler uzamaya yüz tutar. Gün dönümünden 50 gün geçmesinden sonra ağustos, ağustosun 30 gününden sonra da güz ayı gelir.

Şair 14. beyitte 8 Kasım tarihiyle birlikte kasım günlerinin başladığını belirtir. Bu tarih aynı zamanda kış mevsiminin kendini göstermesi anlamına gelir. Bundan dolayı hazırlık yapmak gerekir. Kış mevsiminin şiddetli soğuğu olan zemheri (erbain), 8 Kasım'dan 8 gün geçtikten sonra kendini göstermeye başlar. Zemherinin ortaya çıktığı 21 Aralık aynı zamanda kış gün dönümüdür. Bu tarihte gündüzler uzamaya, geceler kısaltmaya doğru gider.

Zemheriden 26 gün geçmesinden sonra soğuklar iyice şiddetlenir ve 14 gün sonra hamsin kendini göstermeye başlar. Hamsinin başlamasından 18 gün sonra ilk cemre havaya, ilk cemreden 7 gün sonra ikinci cemre suya, yaklaşık bir hafta sonra ise üçüncü cemre toprağa düşer.

Üçüncü cemre düştükten sonra leyleklerin gelişi başlar. Halk takviminde buna ameden-i laklak denir. 28 Şubat leyleklerin gelmeye başladığı tarihtir. Üçüncü cemrenin düşmesinden beş gün sonra yani 11 Mart'ta kocakarı soğukları (berdü'l-acûz) yüzünü gösterir ve bu soğuklar 17 Mart'a kadar sürer. Kocakarı soğuklarının bitmesinden 5 gün sonra kış biter ve bahar kendini gösterir. Bu tarih 21 Mart olup nevrüza denk gelir. Şair bu şekilde ilk beyitlerde bahsettiği konulara dönerek bir yıllık halk takvimini anlatmayı tamamlar.

SONUÇ

18. yüzyılda yaşayan Ali Efendi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onun hakkındaki tek çıkarımımız, Diyanet İşleri Başkanlığındaki yazma eserlerle ilgili dijital platformda bulunan 006631 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Mecmûa-i Eş'âr* isimli eserin bir dönem sahipliğini yaptığıdır. *Mecmûa*'da Ali Efendi adına "sâhib-i *Mecmûa* Alî Efendi" şeklinde bir temellük kaydı mevcuttur. Temellük kaydının yan tarafında verilen hicri 1171 (M. 1757/58) tarihi, gurre-nâmenin bu yıldaki hava olaylarıyla ilgili olduğunu göstermektedir. Gurre-nâmedeki tabloda "hey meded ve bu felek" kelimeleri arasında bulunan hicri 1172 (M. 1758/59) tarihi ise gurre-nâmenin kaleme alındığı tarihi belirtmektedir.

Beyitlerde halk takvimine dair bilgiler vermesinden dolayı Ali Efendi'nin coğrafi konularda bilgi sahibi olduğu aşikârdır. Ancak gün hesaplarıyla ilgili belirtmiş olduğu bazı bilgilerin halk takvimlerindeki genel bilgilerle örtüşmediği görülmektedir. Bu durumun halk takvimlerinin yöreden yöreye değişen özelliğinden ya da o yıla has olarak hava olaylarının zaman anlamında sekmeye uğramasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Gurre-nâmeler temelde her ne kadar coğrafya alanına giren eserler olsa da bu çalışmadaki gibi edebî değer ihtiva eden manzum örneklerinin olduğu da ortadadır. Bu durum divan şiirinin hayatın her alanıyla müteallik bir özelliği olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bilimle uğraşan insanların edebî manada bir eğitim aldıklarını, estetik bir yönlerinin olduğunu ve edebiyattan uzak olmadıklarını göstermektedir.

4. Transkripsiyonlu Metin

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

1. Diñle imdi ideyim bir bir beyân
Cümle müşkiller saña ola 'ayân
2. Çünkü ola anda evvel-i bahâr
Yiryüzi ma'mûr ola leyl ü nehâr
3. Elli gün hamsîn gelüp itse duhûl
Hükm-i yaz irür şaķın olma melûl
4. Geçse hamsinden eger kırk gün tamâm
Mart gelür irtesi gün bil iy hümâm

5. Geçse martdan on biri ya on iki
İrişür nev-rüz günü itme şeki
6. Olsa nev-rüzün yigirmisi veli
İrtesi nisan ayını evveli
7. Berisine yağısar nisan-ı pak
Kim şadefler dürr-ile hem ola çak
8. Geçse nisanın yigirmi ikisi
Hzır İlyas günü dinür irtesi
9. Rüz-1 Hzır içre güler her gül-sitan
'Andelibün zâr olur kendü hemân
10. Ol gerek dogma[ya] dir-iseñ eger
Rüz-1 Hzırın yirmi yedisi toğar²
11. Andan otuz gün olıcağ iy hümâm
Bil o günde gün döniser ve 's-selâm
12. Gün dönüben elli gün geçse eger
Ol günün irtesi ağustos gezer
13. Çün ağustosun geçe otuz günü
İrişür güz ayını ol gün öni
14. Güzün elli altısı olsa 'ayan
Rüz-1 kâsım ol güne dirler hemân
15. Bu hesâbdan hişse al iy söz bilen
Kıl tedârik aç gözün kışdur gelen
16. Çünki kâsımdan sekiz gün geçse hem
Zemheri evvel gözedir iy dedem³
17. Her kaçan olsa şitanın günleri
On ikinci güne dirler zemheri
18. Zemheri irdigi günde gün döner
Hem yigirmi altısında ot biter

² 2. Mısradaki "yigirmi" kelimesi vezin gereği "yirmi" şeklinde yazılmıştır.

³ 1. mısradaki "sekiz" kelimesinden önce gelen "kırk" kelimesi vezin gereği yazılmamıştır.

19. On yanup on dördi olsa nâ-gehân
On beşinci günü hamsîndür hemân
20. On sekiz gün geçse hamsînden eger
Cemre evveli havâ üzre düşer
21. Yedi gün olsa şuya düşer daği
Haftasından sonra hâke iy ağı
22. Cemre-i sâlis tamâm olsa hemân
Ameden laqlaql dinür bellü beyân
23. Cemre toprağa düşecek daği söz
İrişür beşinci gün berdü'l-'acüz
24. Geçse bundan altı gün iy nâm-dâr
Gide kış yine ola evvel bahar

KAYNAKÇA

AKGÜR, Ali Necati (2010). “Takvim”. İslâm Ansiklopedisi, C.39, s.s. 487-490.

AKKUŞ, Metin (2018). “Nefi Dîvânı”, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>, (E.T.: 09.04.2023).

AYDIN, Bilgin (2009). “Salnâme”. İslâm Ansiklopedisi, C.36, s.s. 51-54.

ÇAĞATAY, Neşet (1978). “Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1-2, s.s. 105-138.

DANIŞAN, Gaye (2022). “Volvel Atölyesi: Osmanlı Takvimleri (1550-1710) Çalıştayı, İstanbul, 21 Mart 2022”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt: 23, Sayı: 2, s.s. 453-459.

DENİZ, Taşkın, DİKER, Oğuz, ÇETİNKAYA, Adnan (2017). “Somut Olmayan Kültür Ögesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu’da (Karabük) Bir Saha Araştırması”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 38, s.s. 205-226.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra (2018). *Dinî Lügat-İzahlı Misalli Metinlerle*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- ERDOĞAN, Yeliz; İNCE, Metin; YAPICI, Yasemin (2022). “Nakkaş Osman’ın “Metâliü’s Saâde” Minyatürlerinin İkonografik ve İkonolojik Eleştiri Yöntemi ile Analizi”, *Art Vision*, Sayı: 28, s.s. 155-161.
- ERGİNER, Gürbüz (1984), *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- GIANNOPOULOS, Aylin Koç (2023). “Takvim-i Ebedi’de Devreler ve Münecimlik”, *Milli Folklor*, Cilt: 18, Sayı: 137, s.s. 145-158.
- KEŞ, Yusuf; SARICA, Sevtap (2014). “Hareketli Kitap İllüstrasyonlarının Tarih Boyunca Farklı Kullanımları Üzerine Bir İnceleme”, *Art-e Sanat Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, s.s. 264-284.
- KILIÇ, Deniz (2017). “Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi Bünyesindeki Osman Turan Tarih Araştırmaları Kitaplığında Bulunan Yazma Eserlerin Değerlendirilmesi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, s.s. 193-219.
- KOÇAK, Muhsin (1996). “Gurre”. İslâm Ansiklopedisi, C.14, s.s. 211-212.
- KUT, Günay (1998). “Yazmalar Arasında III: Gurre-nâme ve Le“âli“nin Gurre-nâmesi ile Rûz-nâmelerde Görülen İki Beyit”, *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları Hasibe Mazıoğlu Armağanı*, Cilt: 22, Sayı: II, s.s. 133-140.
- NAZİMÂ, Ali; REŞAD, Faik (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- SARICAOĞLU, Fikret (2008). “Rûznâme”. İslâm Ansiklopedisi, C.35, s.s. 278-281.
- SERİNSU, Ahmet Nedim (2009). *Dinî Terimler Sözlüğü*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TAN, Nail (1982). “Türk Folklorunda Nisan Yağmuru”, <https://www.zdergisi.istanbul/makale/turk-folklorunda-nisan-yagmuru-78>, (E.T.: 09.04.2023).

TUZLU, Muhammet Ali (2021). *II. Abdülhamid Döneminde Takvim Sansürü Meselesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

ÜKTEN, Yağmur Derin (2022). “Aksaray/Hamidiye Yerleşimi Kırım Tatarlarının Halk Takvimi ve Hıdırellez Kutlamaları Üzerine Bir İnceleme”, *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, s.s. 222-236.

YILMAZ, Fatma Büyükkarcı (2013a). “On Yedinci Yüzyıldan Bir Kırkambar: Baldırzâde Ailesine Ait Bir Mecmua”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 1, s.s. 549-578.

YILMAZ, Fatma Büyükkarcı (2013b). “On Sekizinci Yüzyıldan Bir Kırkambar: Elifizâde Feyzî Mecmuası”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 9, s.s. 833-877.

Ek: Sâl-ı Gurre-nâme

صاحب المجموعه علي افندي

سال غره نامه

آيديسر ۱	هي مدد ۵	جوري ۳	زبونه ۷
ديندر ۴	بو قلك ۲	ويركسي ۶	دونه ۴
نار ايدر ۳	بيلباري ۵	جوريله ۴	ويش ۸
باغ ۲	دشك ۳	هفت زمان ۵	امان ۸
بگشنيه ۱	دوشنبه ۲	چهارشنبه ۴	پنجشنبه ۵
بگشنيه ۱	دوشنبه ۲	چهارشنبه ۴	پنجشنبه ۵

دكلاه امدي ايره هم بر بر بيان
چونكه اوله اندا اول بهار
اللي كون چميين كلوي ايتنه خول
كجه حسيدك اكر فرق كوز نام
كجه مارتين اون بري با اون
اولسه نوردوزك كرمسي و بي
دوسنه يا غسر نيسان باك
كجه خيانه كرمسي كيمي ۵
روز حصا ايجو كورهر كلستان
اول كرك دوغده ديسك اكر
انون او توز كون اوليچي ايجام
كون دونون الي كون كجه اكر

جمله منكار سكا اوله عيان
بر نوزي ميمور اوله ليل و نهار
ختم باز اير صفتن اوله ماول
مارت كلور ايره سي كون ليجام
اير شور نوردوز كوني ايتنه شيني
ايره سي نيسان اينك اولي
كتم صدفار و دريله هم اوله خاك
حصا لباس كوف دنيور ايره سي
عند لينك زار اول كوند هان
روز حضرت كرمسي برهسي طوس
بل او كون كون دو نيسر لستام
اول كون ايره سي اغنوس كور

